

Z ekonomické literatury

FUNDAMENTÁLNÍ PŘÍSPĚVEK K OTÁZKÁM PENZIJNÍ REFORMY

Luboš Smrčka, Vysoká škola ekonomická v Praze

Marek Loužek. Důchodová reforma

Praha : Karolinum, 2014. 1. vydání. 100 stran. ISBN 987–80–246–2612–3.

Je až překvapivé, že i když patří problematika důchodové reformy mezi velmi podstatné otázky běžné politické praxe (a to v České republice již v posledních zhruba 25 letech) a zároveň jde o oblast ovlivňující velmi podstatným způsobem celkové hospodářské prostředí, neregistrujeme v našem domácím prostředí příliš odborných prací, které by poskytovaly její teoretické a vědecké zpracování. O to je přínosnější poslední kniha zkušeného autora Marka Loužka.

Doc. PhDr. Ing. Marek Loužek, Ph.D. (ročník 1975), přednáší na Národohospodářské fakultě VŠE v Praze a na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a problematikou důchodových reforem se zabývá již od první poloviny devadesátých let. Během této doby byl několikrát členem poradních sborů, které připravovaly podklady pro významné politické činitele. Spojuje tak odborný pohled s nemalou zkušeností s politickým systémem a s rozhodovacími procesy, které v něm probíhají.

To je u tematiky takového typu, jakým je otázka důchodové reformy, dosti důležité. Zabraňuje to na straně jedné přílišné akademičnosti, na straně druhé čistě ideologickému přístupu. Vědecký pohled ekonoma mů-

že nazírat problematiku penzijního systému jako relativně jednodušší, neboť pokud by autor odhlédl od psychologické, sociální a společenské stránky věci, mohl by načrtnout jakousi optimalizovanou variantu odpovídající jeho hospodářskému smýšlení. Avšak z pohledu člověka znalého politických procesů a společenských zákonitostí se problém jeví podstatně složitější, protože se snadno může stát (a také velmi často děje), že optimální varianty jsou společensky i politicky neprůchodné, a tedy pouze abstraktní, nerealizovatelné. Díky nasbírané zkušenosti ekonoma a zároveň insidera, který mohl sledovat zblízka mechanismy politického rozhodování, nabízí Marek Loužek vysoce podnětnou studii dané problematiky.

Bez ideologie, ale polemicky

Jakákoliv literatura o penzijních systémech v evropských a obecně vyspělých zemích musí nutně začínat u základního problému, totiž u diktátu demografického vývoje. V rámci recenze knihy nemá smysl opakovat, a to dokonce ani v náznacích, v čem tento diktát spočívá – ostatně i autor se s tímto samotným faktem vyrovnává velmi racionálně v několika větách, přičemž přidává vždy

určitý otazník či otázku – opravdu plyne z demografického vývoje naprostá nutnost reformy penzijních systémů?

Tuto vlastně mimoděk vyřčenou otázku však v prvních částech knihy ponechává autor jakoby bez povšimnutí stranou. O to větší pozornost pak věnuje skutečným dopadům reformní potřeby – totiž analýze ekonomických modelů penzijních systémů a složitosti rozhodování mezi nimi. Za vysoce pozitivní je třeba označit fakt, že i když je autor nesporně ekonomem velmi vyprofilovaným a názorově dlouhodobě ukotveným, v rámci práce na knize si naordinoval absolutní dávku ideologického klidu. Je osvěžující číst opravdu vysoce objektivně postavenou knihu a z tohoto pohledu se jeví jako téměř ideální pomůcka pro vysokoškolské studium a pro každého, kdo chce do problematiky proniknout a neprobírat se přitom nánosem osobních názorů autora.

To ale neznamená, že by zde autor trpěl nějakou „dočasnou ztrátou schopnosti polemiky“, naopak. Velmi provokativně proti sobě staví některé myšlenkové konstrukce a zároveň nejčastější nebo intelektuálně nejvýraznější oponentní názory. Dává tak čtenáři možnost vstupovat do problematiky s čistou hlavou, ale zároveň vysoce poučeně.

Co je třeba brát jako další podstatný klad knihy, je více než uspokojivá kvalita odkazů na odbornou literaturu. Jenom u samotné první kapitoly knihy (*Ekonomické zákonitosti důchodového systému*) nabízí autor neuvěřitelné množství 77 odkazů na odbornou či související literaturu. To samozřejmě ukazuje na značnou sečtělou a erudici autora, zároveň jde o téměř neocenitelnou studnici podnětů pro další studium.

Druhá kapitola (*Důchodové systémy v mezinárodním srovnání*) vychází z předpokladu, že zlatý věk důchodových systémů je jednou provždy, nebo alespoň na velmi dlouhou dobu, pryč. Na tom se ostatně shodují ekonomové napříč názorovým spektrem. Jde o to, že jakákoliv, i ta společensky a ekonomicky

nejlepší varianta, nemůže být z objektivních důvodů tak výkonná, jako byly systémy v minulých letech. Znovu se tedy vracíme k otázce demografického vývoje vyspělých zemí a znovu se jí autor pouze dotkne s tím, že spěchá k otázkám podstatnějším, protože dosud nevyřešeným.

Ty jsou formulovány na základě studií několika konkrétních penzijních systémů – primárně německého, dále pak systémů zavedených postupně ve Velké Británii, Švédsku, Francii a na Slovensku. Autor konstatuje jednu základní zkušenost z tohoto prozkoumání konkrétních systémů – žádné reformy z těch, které se odehrávaly v ekonomicky, společensky a kulturně příbuzných zemích, nešly dostatečně daleko. V podstatě jsou stále znovu uskutečňovány některé přípravné práce – například parametrické změny, zavádění virtuálních účtů a podobné pokusy prodloužit životnost systému při relativně málo bolestných krocích. Pokud se některý stát pokusí o výraznější změnu, povětšinou jsou tyto kroky následně negovány příští politickou reprezentací. Jako velmi podstatný model penzijních reforem se tak jeví fakt, že jejich podobu není téměř a až na výjimky možné dohodnout napříč relevantním politickým spektrem, a široká dohoda je proto možná právě pouze u spíše méně významných kroků. Ty zlepší výdrž systému, neznamenají ale cestu k jeho dlouhodobé účinnosti.

Česká situace

V kapitole 3 (*Důchodová reforma v ČR po roce 2010*) se autor zaměřuje na odbornou a politickou diskuzi, která vedla ke kontroverzní reformě penzijního systému v České republice tak, jak byla uskutečněna v letech 2012 a 2013. Zároveň podrobuje tuto „velkou penzijní reformu“ kritice, či přesněji shrnuje obvyklé argumenty, které jsou proti této reformě vznášeny. Jde o argumenty jak ekonomické, tak i politické, to znamená, že zde nalezneme i klíčové body politické

diskuze, která byla v souvislosti s důchodovou reformou vedena.

Za rozhodující důvod krachu reformy však označuje společenské nepřijetí reform v jejich samotném principu. Připomíná problémy všech systémů v okolních zemích, které byly zavedeny před několika lety (zhruba deseti) a fakt, že všechny se dostaly do vážných problémů. V Maďarsku byly soukromé fondy zestátněny, podobně jako například dříve v Argentině, což ukázalo základní skutečnost – občané se nikdy nemohou spolehnout na to, že politická reprezentace nesáhne na jejich úspory v případě, kdy se jí přestane dostávat peněz ve veřejných rozpočtech.

V této části také autor shrnuje některé podstatné okamžiky, které ovlivnily směřování k samotné reformě – zde jde především o výnos Ústavního soudu z roku 2010 – a poté i diskuzi o reformě v časech jejího horečného přijímání (výhrady tehdejšího prezidenta republiky Václava Klause). I když v druhém případě můžeme přece jenom u autora sledovat určitou míru zjevných sympatií, i zde jde o pasáže vysoce celistvé a organicky zapadající do textu. Navíc je dodržena přinejmenším vysoká míra objektivity.

Klíčovou pasáží kapitoly je pak nepochybně shrnutí různých politických rizik, která byla spojena s uskutečněnou penzijní reformou a která se také v podstatě zcela naplnila. Malý zájem občanů o druhý pilíř je přitom rozhodujícím faktorem. Autor přitom odolává možnosti vinit z neúspěchu samotný zavedený systém (nehledě na fakt, že řadu jeho nevýhod analyzuje a i ten se pod kritickými výsledky a závěry autora ukazuje problematický). Podstatné pro Marka Loužka jsou ale otázky načasování, a to především v souběhu s dopady ekonomické krize, která zpochybnila cenu v podstatě všech aktiv. Jak ale spoléhat na fondový systém v době, kdy fondy ukázaly pouze velmi omezenou schopnost vzdorovat turbulencím na trzích a především efektu investičních bublin?

O demografii a skutečné potřebě reforem

Možná klíčovou částí knihy je kapitola IV (*Je stárnutí populace tragédií?*). Demografickou problematikou se zabývá značné množství autorů, přičemž v popředí jejich zájmu jsou obvykle otázky společenské a sociální, případně míra únosné migrace a kulturní identity v prostředí poklesu porodnosti původní populace. Tímto směrem diskutují především konzervativní a křesťanští myslitelé – často v kontrastu k situaci v „plodných“ islámských zemích.

Autor ale vidí problematiku složitěji – především říká, že základním kamenem jakékoliv penzijní reformy musí být přiznání, že současné produktivní generaci nebude důchodové zajištění ze státních systémů či státem organizovaných systémů v žádném z představitelných racionálních případů stačit. Za největší problém proto autor nepovažuje samotnou penzijní reformu jako takovou a již vůbec ne demografický vývoj, jako spíše přetrvávání paternalistického vztahu mezi státem a občanem. Jak vidno, pokud jsme v předchozích částech oceňovali na autorově přístupu poměrně soustavnou a důslednou objektivitu ve výkladu, zde kniha přechází od v podstatě „učebnicové“ stavby do oblasti autorovy interpretace reality.

Lze proto například diskutovat o představě, podle které nejsou důvody stárnutí populace (nižší porodnost a zvyšování věku dožití) ani tak signálem úpadku, jako spíše znakem blahobytu. Z ryze ekonomického hlediska je tato teze jistě udržitelná, ve skutečnosti však pravděpodobně (diskuze by však vyžadovala značný prostor) dochází k symbióze obojího a svůj vliv zde má jak blahobyť, tak i úpadek. Obecně autor předpokládá, že stárnutí nebude mít tak negativní dopady, jaké jsou v mnoha případech predikovány. Opírá se přitom o argumentaci zajímavou a podnětnou, přičemž například zpochybňuje způsob, jakým jsou používány některé ukazatele, především takzvaná míra

závislosti. Zde jednoznačně požaduje, aby byl tento údaj využíván vždy v jeho celkové podobě, tedy děti plus obyvatelé v postproduktivním věku lomeno lidé v produktivním věku. Samozřejmě pak ve výhledech na další období vycházejí poněkud jiné výsledky, než pokud používáme pouze srovnání lidí v postproduktivním věku vůči lidem v produktivním věku.

Především však autor zdůrazňuje značnou míru neznámých údajů, se kterou se při jakékoliv predikci v oblasti důchodových systémů utkáme. Jde o míru porodnosti, která může stejně dobře dále klesat, jako se vrátit k poněkud vyšším hodnotám, jde o věk dožití, kde neznáme hranici jeho zvyšování – pokud se ovšem nějaká biologická hranice v dohledné době objeví, neznáme také věk, kterého se budeme dožívat v takzvaném relativním zdraví, tedy ve stavu umožňujícím pravidelnou pracovní činnost. Podobné je to s řadou dalších údajů, které v současnosti prognózy doplňují na základě minulého vývoje. Aniž by to tak autor zcela doslovně vyjádřil, lze shrnout, že proti tomu staví myšlenku, že minulost není matkou budoucnosti a ve skutečnosti nejsme schopni predikovat ty aspekty budoucnosti, které jsou závislé na lidských rozhodnutích.

Následně pak autor definuje možná klíčovou myšlenku své knihy – racionální důchodová reforma nesmí být postavena na tom, že započne vytvářet nové důchodové schodky, ale musí být fiskálně vyrovnaná. Pokud tuto myšlenku vezmeme jako základní tezi, pak se pro Marka Loužka řešení ukazuje samo. Nejde o potřebu revolučního řešení pomocí razantní reformy, ale o postupnou evoluci stávajícího systému. To znamená soustavné zvyšování věku odchodu do důchodu minimálně tak, jak sledujeme růst věku dožití, zároveň stejně postupný, ale soustavný pokles relace důchod/mzda. Z této premisy pak nutně autorovi vychází další. Změna společenského vědomí, které se obrací proti starší populaci a stárí, je možná

základním důvodem, proč nejsme obvykle schopni vidět pozitiva situace. Podle Loužka není růst věku dožití společenským ani ekonomickým problémem, ale spíše největším úspěchem lidstva.

Samozřejmě i nyní by bylo možné s autorem dlouze polemizovat, zda situaci přece jenom nevidí příliš jednoduše a přímočaře, zabralo by to však opravdu příliš místa. Poznamenejme však, že v některých jeho závěrech lze najít skryté nebo i zjevnější diskrepance. Například v představě, že lze bez větších ekonomických dopadů prožít období, ve kterém celková populace státu poklesne o dvacet nebo i více procent během relativně krátké doby několika desítek let, je možné najít mnoho problematických okamžiků, které by bylo nutné detailně rozepsat a promyslet. Předběžně však bude lepší této představě příliš nedůvěřovat, alespoň nikoliv doslova.

Marek Loužek se tedy nepouští do obrany své teze před takovými argumenty, které se přímo nabízejí. Například v reálném světě by takový vývoj byl doprovázen řadou jevů, jejichž dopad bychom asi měli předpokládat spíše na straně negativ. Pouze pro ilustraci řekněme, že by nutně vznikala průběžná nedostatek pracovní síly, což by se v otevřené a proexportní ekonomice děllo i tehdy, pokud by klesala vinou úbytku a stárnutí obyvatel domácí poptávka. Tím by rostl tlak na potřebu imigrace, což nutně musí vést ke společenským problémům a v časovém období delším než například deset let pak i k velkým sporům sociálním a politickým. Zároveň by to ale vedlo k opačné migraci výrobních činností, což je jev hospodářsky přirozený a děje se neustále (jak ostatně autor připomíná), zcela jistě však má svojí přijatelnou mez. Pokud by ale taková mez dosažena byla, pak to musí vyvolat regionální či národní hospodářské turbulence. Tedy je faktem, jak autor zdůrazňuje, že matematicky můžeme sledovat stagnaci domácího produktu a zároveň jeho růst per capita, ve skutečnosti

ale musíme předpokládat, že takový proces by byl doprovázen událostmi, které by ohrožovaly politickou, společenskou i hospodářskou stabilitu země a celé oblasti. Zatímco v prvních částech knihy Marek Loužek často upozorňuje na společenské a politické komplikace spojené s pokusy o důchodové reformy, zde na takovou snahu přinejmenším částečně rezignuje.

Základní myšlenka knihy však hovoří velmi silně a měla by být opakována soustavně: Stárnutí populace ve skutečnosti nepředstavuje důvod, nýbrž spíše záminku pro důchodovou reformu. A dále: Chceme-li však opravdu privatizovat důchodový systém, měli bychom argumentovat politicky, nikoliv demograficky.

Závěr a jedna formální výtka

Knihy Marka Loužka *Důchodová reforma* je relativně útlou publikací, přesto má v české diskuzi o penzijní reformě možná i klíčový význam. Autor nabízí, nesporně díky své vysoké odborné erudici i díky zkušenosti

z oblasti politických rozhodovacích procesů (čtème to klidně iracionálních rozhodovacích procesů), výbornou schopnost odklopit z problému vnější slupku a ideologicko-marketingový nános, očistit problém od lobbistických přídavek a pohlédnout na něj očima poučeného národohospodáře. Jistě nemusíme souhlasit se všemi autorovými závěry, jistě jsou některé argumentační části méně propracované (znovu připomeňme minimalistický rozsah sto stran), to ale nemění nic na faktu, že tuto knihu je třeba brát jako velmi významný vstup do diskuze.

Důchodová reforma Marka Loužka má nesporně myšlenkový potenciál k tomu, aby ovlivnila v budoucnosti diskuzi o penzijních systémech směrem k podstatně rozumnějšímu a méně ideologickému chápání věci, což by nesporně pomohlo správnému vnímání této problematiky. Bohužel jí škodí menší pečlivost vydavatelství při přípravě publikace, což se projevilo mimo jiné i poněkud rušivým množstvím překlepů ponechaných v textu. To je však spíše marginální vada.

UNIKÁTNÍ KNIHA O EURU A EVROPSKÉ INTEGRACI

A unique book about the euro and European integration

Liběna Černohorská, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice

Petr Teplý, Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze

Oldřich Dědek. Doba eura: úspěchy i nezdary společné evropské měny

Praha : Linde, 2013. 1. vydání. 336 stran. ISBN 978-80-7201-933-5.

Euro tvoří neodmyslitelnou součástí evropské ekonomiky bez ohledu na to, zda je daná země členem eurozóny či nikoli. Nejprve fungovalo pouze v bezhotovostní podobě (od 1. ledna 1999) a v hotovostní podobě bylo zavedeno k 1. lednu 2002, a nahradilo tak platné měny,

kteřé byly doposud používány ve státech, které vytvořily eurozónu. Během své téměř patnáctileté historie prošlo dlouhým vývojem a muselo reagovat na řadu změn, které se během této doby udály. Mezi nejdůležitější skutečnosti spojené s eurem patří rozrůstající